

Martyna Dudzicz

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Instytut Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
e-mail: martyna.dudzicz@gmail.com

Handel ludźmi – zarys problematyki

Streszczenie. Handel ludźmi, ze względu na skalę oraz fakt, że ma on wymiar globalny, jest postrzegany jako jedno z najpoważniejszych wyzwań XXI w. To szerokie i niezwykle trudne do zdefiniowania zjawisko. Określa się je najczęściej jako współczesną formę niewolnictwa. Handel ludźmi jest zjawiskiem złożonym, które różni się w zależności od rozpatrywanego regionu oraz związanych z nim okoliczności. Zjawisko to przybiera wiele form, takich jak wykorzystanie kobiet do przymusowej prostytucji, handel dziećmi (np. w ramach nielegalnej adopcji), pracę przymusową, przymusowe żebractwo oraz stosunkowo nowe zjawisko, jakim jest handel narządami. Handel ludźmi stanowi jedną z najszybciej rozwijających się działalności przestępczych, a walka z nim stanowi jedno z najpoważniejszych, globalnych wyzwań dla XXI w.

Słowa kluczowe: handel ludźmi, niewolnictwo, praca przymusowa, nielegalne adopcje, handel organami

Wprowadzenie

Jednym z problemów współczesnego świata w wymiarze lokalnym, regionalnym i globalnym jest handel ludźmi, który stanowi poważne zagrożenie dla organizacji państwowych i panujących w nich stosunków społecznych. Zjawisko to przybiera zróżnicowane formy wynikające z nierówności ekonomicznych, demograficznych, politycznych oraz wzrostu liczby konfliktów. Handel ludźmi pozostaje nie tylko wielowymiarowym fenomenem społecznym, który w swojej istocie pozba-

wia ludzi przysługujących im praw i swobód, ale jest także jednym z głównych przejawów współczesnej przestępczości zorganizowanej. Występuje w zasadzie we wszystkich państwach, przyjmując formę nielegalnego przemytu oraz współczesnego niewolnictwa.

1. Skala i obraz zjawiska

Handel ludźmi, ze względu na swoją skalę oraz fakt, że ma on wymiar globalny, jest postrzegany jako jedno z najpoważniejszych wyzwań XXI w. Zjawisko to jest znane od starożytności i przez wiele wieków było społecznie akceptowane, stanowiąc nieodłączny element systemu gospodarczego. Dopiero w XIX w. na skutek działania ruchów abolicjonistycznych zniesiono niewolnictwo, co doprowadziło do delegalizacji handlu ludźmi. Nie oznacza to jednak, że samo niewolnictwo przestało istnieć. Wręcz przeciwnie. Jak wynika z danych ONZ, współcześnie jest więcej niewolników niż kiedykolwiek w dziejach. Wartość pracy współczesnych niewolników szacuje się na kilkadziesiąt miliardów USD rocznie. Popyt na pozbawionych wolności osobistej pracowników wciąż rośnie, głównie za sprawą ich niskiej ceny. Przed wojną secesyjną w USA w stanie Georgia cena niewolnika kształtowała się na poziomie 700-1000 dolarów (wg obecnej wartości 30-50 tys. dolarów). Dziś można nabyć człowieka za jedyne 100 dolarów. Wszystko to sprawia, że handel ludźmi jest obecnie jednym z najbardziej dochodowych interesów w skali globalnej (zaraz po narkobiznesie i handlu bronią), którego roczne dochody, według ostrożnych szacunków, przekraczają 10 mld USD rocznie¹.

Zgodnie z szacunkami organizacji Free The Slaves na świecie jest obecnie od 21 do 30 milionów niewolników, z czego 55% stanowią kobiety i dziewczynki, a 45% mężczyźni i chłopcy. Dane organizacji wskazują, że aż 26% ofiar stanowią dzieci poniżej 18 roku życia. 78% ofiar handlu ludźmi stanowią osoby wykorzystywane do przymusowej, niewolniczej pracy, resztę zaś osoby zmuszane do pracy w sektorze usług seksualnych (prostytycja, pornografia)². W podobny sposób skalę zjawiska szacuje Międzynarodowa Organizacja Pracy. Z jej danych wynika, że blisko 21 milionów ludzi na świecie jest ofiarami pracy przymusowej, z czego 55% ofiar stanowią kobiety i dziewczynki, a 45% mężczyźni i chłopcy. 5,5 miliona ofiar to osoby, które nie ukończyły 18 roku życia. Zgodnie z szacunkami organizacji 68% ofiar jest wykorzystywanych do pracy w takich obszarach jak rolnictwo, budownictwo, prace domowe i produkcja; 22% stanowią ofiary eksploatacji seksualnej; pozostałe 10% to osoby zmuszane do pracy przez państwo

¹ T. Wójcik, P. Harczuk, *Współczesne niewolnictwo*, „Gazeta Polska”, 29 sierpnia 2006 r.

² Szacuje się, że obecnie nawet 30 milionów ludzi żyje w niewoli. *Trafficking and slavery fact sheet*, www.freetheslaves.net/document.doc?id=34 [15.04.2014].

(w więzieniach lub siłach zbrojnych)³. W raporcie Biura Narodów Zjednoczonych ds. Narkotyków i Przestępczości (UNODC) z 2012 r.⁴ szacuje się, że 58% ofiar handlu ludźmi stanowią osoby wykorzystywane w celach seksualnych, zaś 36% to ofiary zwerbowane do pracy przymusowej. Inne formy zniewolenia, takie jak przymusowe małżeństwa, nielegalne adopcje, przymusowy udział w działaniach wojennych czy zmuszanie do popełniania przestępstw, stanowią łącznie około 4,5% wszystkich przypadków. 1,5% wszystkich zidentyfikowanych ofiar handlu ludźmi to osoby zmuszane do żebractwa. Celem 0,2% spośród odnotowanych przypadków jest handel organami. Raport UNODC wskazuje także na zasięg zjawiska – tylko w latach 2007-2010 w 118 państwach zidentyfikowano ofiary pochodzące ze 136 krajów. Przytoczone dane mają jedynie charakter szacunkowy, trudno bowiem dokładnie określić całościowy zasięg handlu ludźmi. Ma to związek z niespójnością w definiowaniu samego pojęcia, nieuwzględnieniem w statystykach wszystkich form handlu ludźmi oraz brakiem rzetelnych badań w wielu krajach⁵. Dokładne oszacowanie problemu utrudniają także przestępczy charakter tego procederu oraz trudności w identyfikacji ofiar⁶.

Problem handlu ludźmi ma wymiar ogólnoświatowy, nie dotyczy jednak wszystkich państw w takim samym stopniu. Wyróżnia się bowiem państwa pochodzenia ofiar, kraje tranzytowe, przez które ofiary są przewożone oraz kraje docelowe, gdzie trafiają pokrzywdzeni. Wśród ofiar handlu ludźmi dominują obywatele krajów Europy Wschodniej i Środkowej (Rosja, Ukraina, Białoruś, Mołdawia, Rumunia, Bułgaria, Polska), Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej (Chiny, Nepal, Indie, Bangladesz), Ameryki Południowej i Środkowej (Brazylia, Kolumbia, Paragwaj, Dominikana, a także północny Meksyk) oraz Afryki (Nigeria, Algieria, Maroko). Krajami docelowymi, do których trafiają pokrzywdzeni są głównie państwa Europy Zachodniej (przede wszystkim Holandia, Belgia, Włochy i kraje skandynawskie), Kanada, Stany Zjednoczone, Izrael, Australia, Japonia oraz kraje Bliskiego Wschodu. Niektóre kraje są zarówno państwami pochodzenia, jak i przeznaczenia ofiar – Chiny, Indie, Nigeria, Rosja, Węgry, Ukraina, RPA oraz Kenia. Inne są zaś uwikłane w ten proceder głównie jako kraje tranzytowe – Grecja, Bośnia i Hercegowina, Chorwacja, a także kraje nadbałtyckie (Litwa, Łotwa i Estonia) oraz Hiszpania, Portugalia i Włochy. Sprzyja temu ich

³ ILO 2012 *Global estimated of forced labour. Executive summary*, www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@declaration/documents/publication/wcms_181953.pdf, s. 1-4 [15.04.2014].

⁴ *Global Report on Trafficking in Persons Report*, www.unodc.org/documents/data-and-analysis/glotip/Trafficking_in_Persons_2012_web.pdf [17.04.2014].

⁵ A. Florczak, *Spółeczność międzynarodowa wobec zjawiska handlu ludźmi*, w: *Zachowania dysfunkcyjne. Uwarunkowania społeczne, kulturowe i polityczno-prawne oraz stosowane rozwiązania*, red. A. Lisowska, J. Kurzępa, Wyd. UW, Wrocław 2011, s. 98.

⁶ D. Gajewska, G. Kuhn, A. Popławska, A. Suda, *Mechanizmy działania sprawców*, w: *Problem handlu dziećmi w Polsce i na świecie. Charakterystyka zjawiska i regulacje prawne*, red. S. Romańczyk, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2011, s. 3-4.

położenie na szlaku handlu ludźmi oraz skorumpowana władza przyzwalająca na działalność grup przestępczych⁷. Handel ludźmi w dużej mierze dotyczy Europy. Większość ofiar tego procederu to obywatele krajów Unii Europejskiej (aż 61%), przede wszystkim z Bułgarii i Rumunii. Podobnie rzecz się przedstawia w wypadku sprawców. Przestępcy zajmujący się handlem ludźmi to najczęściej mężczyźni (75%) pochodzenia romskiego, nigeryjskiego, rumuńskiego, albańskiego, chińskiego, węgierskiego, bułgarskiego i tureckiego⁸.

2. Definicja pojęcia

Handel ludźmi jest zjawiskiem szerokim i niezwykle trudnym do zdefiniowania. Określa się go najczęściej jako współczesną formę niewolnictwa. Zwraca się wówczas uwagę na fakt, że tego rodzaju handel narusza godność człowieka i gwałci jego podstawowe prawa: do wolności, integralności, bezpieczeństwa czy swobody poruszania się. Ofiary handlu ludźmi nie mogą o sobie decydować, są traktowane przedmiotowo czy nawet nieludzko, będąc poniżanymi i torturowanymi. Stając się czyjąś własnością, przeobrażają się, w sensie faktycznym, w niewolników. W literaturze przedmiotu znajdziemy wiele definicji potwierdzających sens porównywania handlu ludźmi do niewolnictwa. Ich autorzy zwracają dodatkowo uwagę na fakt, że opracowywane przez nich pojęcie ewoluowało w czasie i uległo rozszerzeniu. Początkowo rozumiano pod nim wyłącznie handel kobietami dla celów prostytucji, dzisiaj pojęciem handlu obejmuje się wszelkie działania nakierunkowane na wyzysk ludzi niezależnie od ich płci i wieku, a naruszające ich prawo do decydowania o samych sobie. Zbigniew Lasocik uznaje handel ludźmi za jedną z najcięższych zbrodni współczesnego świata. Podkreśla on skalę i powszechność zjawiska, pisząc, że:

handel ludźmi to nie tylko zmuszanie „naiwnej” kobiety do uprawiania nierządu i czerpania z tego korzyści, ale także inne formy eksploatacji seksualnej, przymuszanie człowieka do pracy, korzystanie z usług innej osoby świadczonych przymusowo, niewolnictwo i praktyki zbliżone do niewolnictwa, różne formy zniewolenia i zależności, usuwanie narządów, wykorzystywanie dzieci do żebractwa, prostytucji i pornografii⁹.

⁷ J. Jurewicz, *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie międzynarodowym*, Wyd. UŁ, Łódź 2011, s. 177-184.

⁸ D. Gajewska, G. Kuhn, A. Popławska, A. Suda, op. cit., s. 3-4; *Trafficking in human beings*, es.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/2013/docs/20130415_thb_stats_report_en.pdf [17.04.2014].

⁹ Z. Lasocik, *Wprowadzenie: Handel ludźmi – zapobieganie, ściganie i nowe wyzwanie dla wszystkich*, w: *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Wyd. UW, Warszawa 2006, s. 17.

Z kolei Olga Sitarz proponuje kryminologiczną definicję omawianego zjawiska. Według tej autorki handel ludźmi to:

podjęcie działania w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, polegające na wyzyskaniu przymusowego położenia pokrzywdzonego i dostarczeniu odbiorcy pokrzywdzonego popadającego w całkowitą zależność, połączoną najczęściej z pozbawieniem wolności bez możliwości wyboru miejsca pobytu, czy też cofnięcia ewentualnej zgody na pracę, jak również wyzysk takiego położenia¹⁰.

Handel ludźmi stanowi także przedmiot uregulowań prawnych. Definicje prawne za przestępstwo handlu ludźmi uznają: werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie ofiar, którego sprawca dokonuje poprzez zastosowanie groźby, użycie siły lub innej formy przymusu, uprowadzenie, oszustwo, wprowadzenie w błąd, nadużycie władzy lub wykorzystanie bezbronności, wręczenie bądź przyjęcie pieniędzy, bądź innych korzyści, celem uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad ofiarą. Sprawcy handlu ludźmi podejmują swoje działania, aby wykorzystać ofiarę do prostytucji lub innych form nadużycia seksualnego, pracy lub usług o charakterze przymusowym, żebractwa, niewolnictwa lub podobnych praktyk, zniewolenia, wyzyskiwania do działalności przestępczej bądź usunięcia organów. Istotne jest przy tym, że zgoda ofiary nie ma znaczenia dla odpowiedzialności karnej sprawcy¹¹.

Warto przy tym zwrócić uwagę na fakt, że pojęcie handlu ludźmi zostało całościowo sprecyzowane w prawie międzynarodowym dopiero w 2000 r. z chwilą podpisania tzw. Protokołu z Palermo¹². Dokument ten w art. 3 stanowi, że:

- a) handel ludźmi oznacza werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób z zastosowaniem gróźb lub z użyciem siły lub też z wykorzystaniem innej formy przymusu, uprowadzenia, oszustwa, wprowadzenia w błąd, nadużycia władzy lub wykorzystania słabości, wręczenia lub przyjęcia płatności lub korzyści dla uzyskania zgody osoby mającej kontrolę nad inną osobą, w celu wykorzystania. Wykorzystanie obejmuje przynajmniej wykorzystanie prostytucji innych osób lub inne formy wykorzystania seksualnego, pracę lub usługi o charakterze przymusowym, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie lub usunięcie organów,
- b) zgoda ofiary handlu ludźmi na zamierzone wykorzystanie, o którym mowa pod literą a, nie ma znaczenia, jeżeli posłużono się którąkolwiek z metod, o której w tym wypadku mowa,

¹⁰ O. Sitarz, *Wątpliwości i kontrowersje wokół definicji handlu ludźmi*, „Archiwum Kryminologii” 2010, t. 32, s. 331.

¹¹ E. Morawska, *Handel ludźmi z perspektywy systemu ochrony praw człowieka ONZ*, w: *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Wyd. UW, Warszawa 2006, s. 65-66.

¹² Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 15 listopada 2000 roku, Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160.

- c) werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie dziecka celem jego wykorzystania uznawane jest za „handel ludźmi” nawet wówczas, jeśli nie obejmuje żadnej z metod, o której mowa pod literą a,
- d) dziecko oznacza osobę, która nie ukończyła osiemnastego roku życia.

W podobny sposób handel ludźmi określa prawodawstwo europejskie. Za przestępstwo handlu ludźmi uznaje ono:

1. Werbowanie, transport, przekazywanie, przechowywanie lub przyjmowanie osób, w tym wymianę lub przekazywanie kontroli nad tymi osobami, z zastosowaniem groźby lub przemocy bądź innych form przymusu, uprowadzenia, oszustwa, podstępu, poprzez nadużycie uprawnień lub wykorzystanie sytuacji bezbronności, wręczenie lub przyjęcie płatności albo korzyści dla uzyskania zgody osoby sprawującej kontrolę nad inną osobą, w celu wyzysku.
2. Sytuacja bezbronności zachodzi wówczas, gdy dana osoba nie ma innego – realnego lub możliwego do zaakceptowania – wyboru niż poddanie się nadużyciu.
3. Wyzysk obejmuje w szczególności wykorzystanie innych osób do prostytucji lub innych form nadużycia seksualnego, przymusową pracę lub służbę, w tym żebractwo, niewolnictwo lub praktyki podobne do niewolnictwa, zniewolenie, wyzyskiwanie do działalności przestępczej lub usunięcie organów.
4. Zgoda ofiary handlu ludźmi na wyzysk, niezależnie od tego, czy zamierzona lub rzeczywista, nie ma znaczenia, jeśli posłużono się którymkolwiek ze środków określonych w ust. 1.
5. Jeśli zachowanie określone w ust. 1 dotyczy dziecka, stanowi ono przestępstwo handlu ludźmi, nawet jeśli nie posłużono się żadnym ze środków wymienionych w ust. 1.
6. Na użytek niniejszej dyrektywy „dziecko” oznacza osobę poniżej 18 roku życia¹³.

Pojęcie handlu ludźmi zostało także sprecyzowane na gruncie polskiego Kodeksu karnego¹⁴. Jego nowelizacja z dnia 8 września 2010 r. określa handel ludźmi jako werbowanie, transport, dostarczanie, przekazywanie lub przyjmowanie osoby z zastosowaniem:

- 1) przemocy lub groźby bezprawnej,
- 2) uprowadzenia,
- 3) podstępu,
- 4) wprowadzenia w błąd albo wyzyskania błędu lub niezdolności do należytego podejmowania przedsiębranego działania,

¹³ Art. 2 Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 r. w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu, oraz ochrony ofiar, zastępującej decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW, Dz.Urz. UE L 101/1 z 15.04.2011 r.

¹⁴ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, Dz.U. Nr 88, poz. 553 z późn. zm.

- 5) nadużycia stosunku zależności, wykorzystania krytycznego położenia lub stanu bezradności,
- 6) udzielenia lub przyjęcia korzyści majątkowej lub osobistej, jak również jej obietnicy osobie sprawującej opiekę lub nadzór na inną osobą w celu jej wykorzystania, nawet za jej zgodą, w szczególności w prostytucji, pornografii lub innych formach seksualnego wykorzystania, w pracy lub w usługach o charakterze przymusowym, w żebractwie, w niewolnictwie lub innych formach wykorzystania poniżających godność człowieka, albo w celu pozyskania komórek, tkanek lub narządów wbrew przepisom ustawy.

Jeżeli zachowanie sprawcy dotyczy małoletniego, stanowi ono handel ludźmi, nawet gdy nie zostały użyte metody lub środki wymienione w pkt. 1-6¹⁵.

3. Czynniki intensyfikujące zjawisko

Handel ludźmi jest zjawiskiem złożonym, które różni się w zależności od rozpatrywanego regionu oraz związanych z nim okoliczności. Można jednak wskazać na pewne uniwersalne czynniki, które sprzyjają występowaniu tego procederu. Intensyfikacji zjawiska handlu ludźmi sprzyjają bez wątpienia: ubóstwo, bezrobocie, dysproporcje ustrojowe, brak skutecznych rozwiązań prawnych, które zapobiegałyby temu przestępstwu oraz niewłaściwe wykorzystanie istniejących rozwiązań, co skutkuje słabą wykrywalnością procederu przy jednoczesnym wzroście jego dochodowości¹⁶. Ponadto do czynników wzmacniających zjawisko handlu ludźmi należą: procesy globalizacyjne, rozwój nowoczesnych technologii oraz komunikacji¹⁷. Często bywa on również związany ze zjawiskami katastroficznymi w rodzaju wojen czy klęsk żywiołowych¹⁸.

4. Formy handlu ludźmi

Zjawisko handlu ludźmi przybiera wiele form, takich jak: wykorzystanie kobiet do przymusowej prostytucji, handel dziećmi (w tym do nielegalnej adopcji), pracę przymusową, przymusowe żebractwo oraz stosunkowo nowe zjawisko, jakim jest handel narządami.

¹⁵ Ibidem, art. 115 § 22.

¹⁶ J. Jurewicz, op. cit., s. 164; D. Charko, *Proceder handlu ludźmi*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2004, nr 2 (230), s. 41; K. Sawicki, *Handel ludźmi*, Wyd. Szkoły Policji w Pile, Piła 2011, s. 12-14.

¹⁷ A. Florczak, op. cit., s. 96-97.

¹⁸ J. Jurewicz, op. cit., s. 164.

4.1. Przymusowa prostytucja

Jedną z najczęściej występujących współcześnie form handlu ludźmi jest werbowanie ich do późniejszego wykorzystania w przemyśle seksualnym. Jak wynika ze statystyk, ofiarami przymusowej prostytucji są głównie dziewczęta i młode kobiety w wieku 16-26 lat. Zwykle słabo wykształcone (ukończona szkoła podstawowa lub zawodowa), nieznające języków obcych ani kultury krajów docelowych. Zazwyczaj są to kobiety niezamężne o niskim statusie materialnym, pochodzące z patologicznych, rozbitych rodzin, które zdecydowały się wyjechać za granicę, by podjąć dobrze płatną pracę bądź mając nadzieję na bogate zamążpójście¹⁹. Proceder ten jest trudno wykrywalny z uwagi na dobre zorganizowanie sprawców oraz odmowę zeznań ofiar tego przestępstwa. Kobiety najczęściej boją się przyznać, że padły ofiarą handlu ludźmi z poczucia wstydu oraz z obawy przed zemstą swoich oprawców²⁰.

4.2. Handel dziećmi

Handel dziećmi oznacza jakiegokolwiek działanie lub transakcję, w ramach której dziecko przekazywane jest przez jakąkolwiek osobę lub grupę osób innej osobie lub grupie za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą²¹. Zjawisko to obejmuje takie działania jak: oferowanie, dostarczanie lub przyjęcie dziecka w jakikolwiek sposób celem wykorzystania seksualnego, pobrania jego organów, nakłonienia do pracy przymusowej oraz nielegalnej adopcji²². Należy przy tym zaznaczyć, że za „dziecko” uznaje się w tym wypadku osoby poniżej 18 roku życia. Abstrahując od ubóstwa, pozostałymi istotnymi czynnikami sprzyjającymi procederowi handlu dziećmi są: przemoc w rodzinie, alkoholizm, brak zainteresowania dzieckiem ze strony rodziców oraz słabo rozwinięty system pomocy społecznej²³.

Szczególnie zagrożone handlem są dzieci pochodzące z krajów, w których występują poważne patologie społeczne prowadzące do zauważalnego kryzysu rodziny. Owe patologie są zazwyczaj następstwem głębokiego kryzysu ekonomiczno-politycznego państwa. W krajach, z których pochodzą ofiary, często panuje brak regulacji chroniących dziecko oraz kulturowo zakorzeniona akceptacja dla wykony-

¹⁹ B. Sygit, A. Sygit, A. Mondry, *Rola osób trzecich w genezie handlu ludźmi*, „Prawo i Administracja” 2009, t. VIII, s. 232-234.

²⁰ A. Krawczyńska, *Kupię dziewczyny, sprzedam broń*, „Policja 997” 2009, nr 3 (48), s. 16-18.

²¹ Art. 2 § a Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii przyjęty dnia 25 maja 2000 roku, Dz.U. nr 76, poz. 494.

²² E. Morawska, op. cit., s. 65-66.

²³ *Handel ludźmi*, www.pomocprawna.org/index.php?option=com_content&view=article&id=158 [2.04.2014].

wania pracy przez najmłodszych. Występują w nich również konflikty zbrojne lub klęski żywiołowe, co sprawia, że żyjące w nich dzieci nie mają zagwarantowanej pełnej ochrony swoich praw²⁴. Sposób wykorzystania dziecka zależy od jego wieku i płci. Młodsze dzieci często zmuszane są do żebractwa, starsze do działalności przestępczej i pracy przymusowej. Nastolatki, głównie dziewczęta, wykorzystuje się do świadczenia usług seksualnych (prostytycji i pornografii)²⁵. Ponadto dzieci padają ofiarą nielegalnych adopcji, są sprzedawane do wymuszania zasiłków, obsługi poza kolejką na przejściach granicznych oraz handlu narządami²⁶. Nierzadko doświadczają też więcej niż jednej formy wykorzystania. Dzieci są atrakcyjnym towarem dla handlarzy, gdyż stosunkowo łatwo je zwerbować i przewieźć przez granicę państwową. Z powodu swojej niedojrzałości są bardziej ufne, a przez to w większej mierze podatne na manipulację i zastraszanie niż dorośli. Trudna jest także identyfikacja dziecka jako ofiary. Wpływa na to kilka czynników. Po pierwsze, dzieci często podróżują w towarzystwie dorosłych podających się za ich opiekunów prawnych lub rodziców, którzy z pozoru chętnie współpracują ze służbami migracyjnymi i policją. Po drugie, środowisko handlarzy jest dobrze zorganizowane i hermetyczne, a dzieci często nie są w stanie zidentyfikować samych siebie jako ofiar. Wreszcie dzieci, które padły ofiarą handlu ludźmi, rzadko przyznają się do tego, że zostały skrzywdzone. Wynika to z poczucia wstydu, obawy przed odrzuceniem przez rodzinę, strachem przed zemstą oprawców bądź karą ze strony organów ścigania (dotyczy to głównie dzieci zmuszanych do przestępstw)²⁷.

4.3. Nielegalne adopcje

Szczególną formą handlu dziećmi jest organizowanie nielegalnej adopcji w celu osiągnięcia korzyści majątkowych przez sprawców. Główną przyczyną nielegalnych adopcji jest ujemny przyrost naturalny w krajach Europy Zachodniej oraz Stanach Zjednoczonych, który tworzy popyt na noworodki. Dzieci sprzedawane

²⁴ A. Morawska, *Proceder handlu dziećmi – perspektywa doświadczeń europejskich*, „Dziecko Krzywdzone” 2005, nr 12, s. 11.

²⁵ Art. 2 Protokołu fakultatywnego do Konwencji o prawach dziecka... precyzuje pojęcia pornografii i prostytucji dziecięcej. Zgodnie z tym dokumentem: a) dziecięca prostytucja oznacza wykorzystywanie dzieci do czynności seksualnych za wynagrodzeniem lub jakąkolwiek inną rekompensatą w innej formie, b) dziecięca pornografia oznacza jakiegokolwiek pokazywanie, za pomocą dowolnych środków, dziecka uczestniczącego w rzeczywistych lub symulowanych ewidentnie czynnościach seksualnych lub też jakiegokolwiek pokazywanie organów płciowych w celach przede wszystkim seksualnych.

²⁶ K. Fenik, *Charakterystyka handlu dziećmi z perspektywy Polski*, w: *Handel ludźmi w Polsce: materiały do raportu*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2007, s. 84.

²⁷ A. Morawska, *Handel dziećmi – zarys zjawiska*, w: *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Wyd. UW, Warszawa 2006, s. 309; G. Bartuszek, *Bez skrupułów*, „Policja 997” 2009, nr 5 (50), s. 13-15; D. Gajewska, G. Kuhn, A. Popławska, A. Suda, op. cit., s. 16.

w ramach tego proceduru pochodzą najczęściej z krajów Ameryki Południowej i byłego Związku Radzieckiego, a więc krajów biednych, gdzie rodziców często nie stać na utrzymanie licznej rodziny. Należy jednak podkreślić, że do przestępstwa nielegalnej adopcji dochodzi nawet wówczas, gdy przysposobienie leży w interesie dziecka²⁸. Nielegalne adopcje są niezwykle trudne do wykrycia. Dzieje się tak z kilku powodów. Po pierwsze, osoby uwikłane w ten proceder często odmawiają zeznań. Dzieci przeznaczone do nielegalnej adopcji nierzadko rodzą się pod nazwiskami przybranych rodziców. Zdarza się też, że matka sprzedawanego dziecka wskazuje kupującego jako jego ojca (adopcji dokonuje wtedy tylko jego żona)²⁹. Kolejnym utrudnieniem jest powoływanie się na dozwoloną przez prawo adopcję ze wskazaniem. W tym wypadku kandydaci na rodziców adopcyjnych samodzielnie nawiązują kontakt z rodzicem lub rodzicami biologicznymi i doprowadzają do przekazania dziecka. Dzieje się to bez nadzoru organów państwowych³⁰.

4.4. Praca przymusowa

Zgodnie z art. 2 § 1 Konwencji Międzynarodowej Organizacji Pracy praca przymusowa oznacza wszelką pracę lub usługi wymagane od jakiejś osoby pod groźbą jakiegokolwiek kary, do których dana osoba nie zgłosiła się dobrowolnie³¹. Warto jednakże zwrócić uwagę, że nie każdy przymusowy pracownik jest ofiarą handlu ludźmi. Przymusowo pracującą ofiarą handlu ludźmi jest ktoś, kto wyjechał lub został wywieziony ze swojego miejsca pochodzenia³². Ofiarami handlu ludźmi w tym wypadku są ludzie słabo wykształceni, pochodzący z ubogich rodzin, często bezrobotni i bezradni społecznie. Wśród ofiar dominują mężczyźni w wieku 20 do 50 lat, pochodzący z małych miejscowości i wsi³³. Pokrzywdzeni są najczęściej wykorzystywani do zbioru warzyw i owoców na plantacjach rolnych. Ponadto ofiary pracują w budownictwie, przetwórstwie rolno-spożywczym oraz handlu³⁴. Kolejną formą pracy przymusowej jest niewolnictwo domowe. Ofiarami tego zjawiska są przede wszystkim kobiety wykorzystywane do pracy w charakterze pokojówek, służących,

²⁸ R. Krajewski, *Przestępstwo nielegalnego organizowania adopcji*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 10, s. 18-25.

²⁹ M. Mistrz, *Dziecko kupię, dziecko sprzedam*, „Wprost” 2010, nr 37 (1440), s. 42-43.

³⁰ A. Krzyżanowska, *Konieczne jest powstrzymanie adopcyjnego podziemia*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2013, nr 86 (3476), s. B10.

³¹ Konwencja nr 29 Dotycząca Pracy Przymusowej lub obowiązkowej przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r., Dz.U. z 1959 r., nr 20, poz. 122.

³² B. Andrees, *Praca przymusowa jako forma handlu ludźmi*, w: *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Wyd. UW, Warszawa 2006, s. 193.

³³ Z. Lasocik, Ł. Wieczorek, *Handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce – raport z badań*, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi UW, Warszawa 2010, s. 47.

³⁴ Szerzej na ten temat zob. J. Filipowicz, Z. Lasocik, Ł. Wieczorek, *Praca przymusowa – zagrożone sektory i pomoc ofiarom*, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi UW, Warszawa 2010.

opiekunek do dzieci oraz osób starszych. Podobnie jak w wypadku innych form handlu ludźmi wykrywanie pracy przymusowej jest trudne. Ofiary, które często przebywają w kraju docelowym nielegalnie, nie szukają pomocy w obawie przed represyjnymi działaniami państwa. Trudności nastęca także wskazanie sprawców, gdyż w proceder ten zamieszanych jest wielu pośredników. Problemem jest również samoidentyfikacja poszkodowanych jako ofiar handlu ludźmi³⁵.

4.5. Przymusowe żebractwo

Ofiary handlu ludźmi są także wykorzystywane do przymusowego żebractwa. Zwykle werbuje się w tym celu osoby ubogie, głównie młode matki, choć zdarzają się także osoby starsze i upośledzone. Pokrzywdzeni najczęściej nie znają języka kraju, do którego wyjeżdżają. Ofiary są zmuszane do żebractwa głównie w dużych miastach. Sprawcy często przydzielają im konkretny rejon „pracy”, wyznaczają im też dzienny poziom pieniędzy, które mają uzbierać. Jeśli pokrzywdzonym nie uda się wyżebrnąć określonej kwoty, są przez sprawców zastraszani, bici i głodzeni. Zdarza się, że ofiary są zmuszone do pozorowania kalectwa. Często do żebractwa wykorzystuje się dzieci. Traktowane są one jak rekwizyt, zmusza się je w tym celu do przyjmowania środków odurzających lub głodzi. Proceder przymusowego żebractwa jest trudno wykrywalny, gdyż zastraszane ofiary nie przyznają się, że żebrzą na rachunek sprawców³⁶.

4.6. Handel narządami

Stosunkowo nową formą handlu ludźmi jest handel narządami. Pojawiła się ona w drugiej połowie XX w. w związku z rozwojem transplantologii. Zapotrzebowanie na narządy znacznie przewyższa liczbę dostępnych organów, co skutkuje istnieniem nielegalnego podziemia transplantacyjnego. Ofiarami są zazwyczaj ludzie skrajnie ubodzy z krajów tzw. Trzeciego Świata, biorcami zaś zamożne osoby z krajów wysoce rozwiniętych. Udowodnienie procederu handlu narządami jest trudne, ponieważ dawcy często boją się przyznać do sprzedaży swoich organów. Z kolei biorcy, którzy zwykle pochodzą z innych krajów, nie informują swoich lekarzy o tym, gdzie dokonano przeszczepu³⁷.

³⁵ Z. Lasocik, Ł. Wieczorek, op. cit., s. 71.

³⁶ Szerzej na ten temat zob. E. Sitek, *Żebraczy biznes*, „Policja 997” 2012, nr 2 (83); A. Krawczyńska, *Żebraczy biznes*, „Policja 997” 2009, nr 2 (47), s. 20.

³⁷ Zob. R. Rowiński, *Prawne i organizacyjne warunki przeszczepu organów w Polsce*, w: *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Wyd. UW, Warszawa 2006, s. 317 i nast.; F. Jasiński, *Walka z handlem narządami i tkankami ludzkimi z perspektywy Unii Europejskiej*, w: *Handel narządami ludzkimi: etyka, prawo i praktyka*, Ośrodek Handlu Ludźmi UW, Warszawa 2006, s. 34 i nast.

Podsumowanie

W XXI w. niewola pozostaje istotnym problemem o znaczeniu światowym. Handel ludźmi jest współczesną formą niewolnictwa, która narusza podstawowe prawa człowieka, stanowiąc najszybciej rozwijającą się działalność przestępczą. Walka z nim stanowi jeden z najpoważniejszych dylematów XXI w. i jest wyzwaniem dla całego świata. Jak wskazują statystyki międzynarodowe, handel ludźmi jest procederem, który mimo wysiłków organizacji międzynarodowych zmierzających do jego ograniczenia rozprzestrzenia się w zastraszającym tempie. Wśród przyczyn takiego stanu rzeczy należy wskazać przede wszystkim na: dysproporcje w rozwoju ekonomicznym, nierówności społeczne, zacofanie cywilizacyjne i ruchy migracyjne.

Literatura

- Andrees B., *Praca przymusowa jako forma handlu ludźmi*, w: *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Wyd. UW, Warszawa 2006.
- Bartuszek G., *Bez skrupułów*, „Policja 997” 2009, nr 5 (50).
- Charko D., *Proceder handlu ludźmi*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy” 2004, nr 2 (230).
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2011/36/UE z dnia 5 kwietnia 2011 roku w sprawie zapobiegania handlowi ludźmi i zwalczania tego procederu, oraz ochrony ofiar, zastępującej decyzję ramową Rady 2002/629/WSiSW, Dz.Urz. UE L 101/1 z 15.04.2011 r.
- Fenik K., *Charakterystyka handlu dziećmi z perspektywy Polski*, w: *Handel ludźmi w Polsce: materiały do raportu*, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Warszawa 2007.
- Filipowicz J., Lasocik Z., Wieczorek Ł., *Praca przymusowa – zagrożone sektory i pomoc ofiarom*, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi UW, Warszawa 2010.
- Florczak A., *Spółeczność międzynarodowa wobec zjawiska handlu ludźmi*, w: *Zachowania dysfunkcyjne. Uwarunkowania społeczne, kulturowe i polityczno-prawne oraz stosowane rozwiązania*, red. A. Lisowska, J. Kurzępa, Wyd. UW, Wrocław 2011.
- Gajewska D., Kuhn G., Popławska A., Suda A., *Mechanizmy działania sprawców*, w: *Problem handlu dziećmi w Polsce i na świecie. Charakterystyka zjawiska i regulacje prawne*, red. S. Romańczyk, Fundacja Dzieci Niczyje, Warszawa 2011.
- Global Report on Trafficking in Persons Report*, www.unodc.org/documents/data-and-analysis/global-tip/Trafficking_in_Persons_2012_web.pdf [17.04.2014].
- ILO 2012 Global estimated of forced labour. Executive summary*, www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@ed_norm/@declaration/documents/publication/wcms_181953.pdf [15.04.2014].
- Jasiński F., *Walka z handlem narządami i tkankami ludzkimi z perspektywy Unii Europejskiej*, w: *Handel narządami ludzkimi: etyka, prawo i praktyka*, Ośrodek Handlu Ludźmi UW, Warszawa 2006.
- Jurewicz J., *Handel ludźmi w polskim prawie karnym i prawie międzynarodowym*, Wyd. UŁ, Łódź 2011.
- Konwencja nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej, przyjęta w Genewie dnia 28 czerwca 1930 r., Dz.U. z 1959 r., nr 20, poz. 122.
- Krajewski R., *Przestępstwo nielegalnego organizowania adopcji*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 10.
- Krawczyńska A., *Kupię dziewczyny, sprzedam broń*, „Policja 997” 2009, nr 3 (48).
- Krawczyńska A., *Żebraczy biznes*, „Policja 997” 2009, nr 2 (47).
- Krzyżanowska A., *Konieczne jest powstrzymanie adopcyjnego podziemia*, „Dziennik Gazeta Prawna” 2013, nr 86 (3476).

- Lasocik Z., *Wprowadzenie: Handel ludźmi – zapobieganie, ściganie i nowe wyzwanie dla wszystkich*, w: *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Wyd. UW, Warszawa 2006.
- Lasocik Z., Wieczorek Ł., *Handel ludźmi do pracy przymusowej w Polsce – raport z badań*, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi UW, Warszawa 2010.
- Lasocik Z., Wieczorek Ł., *Praca przymusowa – zagrożone sektory i pomoc ofiarom*, Ośrodek Badań Handlu Ludźmi UW, Warszawa 2010.
- Trafficking and slavery fact sheet*, www.freetheslaves.net/document.doc?id=34 [15.04.2014].
- Mistrzak M., *Dziecko kupię, dziecko sprzedam*, „Wprost” 2010, nr 37 (1440).
- Morawska A., *Handel dziećmi – zarys zjawiska*, w: *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Wyd. UW, Warszawa 2006.
- Morawska A., *Proceder handlu dziećmi – perspektywa doświadczeń europejskich*, „Dziecko Krzywdzone” 2005, nr 12.
- Morawska E., *Handel ludźmi z perspektywy systemu ochrony praw człowieka ONZ*, w: *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Wyd. UW, Warszawa 2006.
- Protokół fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii przyjęty dnia 25 maja 2000 roku, Dz.U. nr 76, poz. 494.
- Protokół o zapobieganiu, zwalczaniu oraz karaniu za handel ludźmi, w szczególności kobietami i dziećmi, uzupełniający Konwencję Narodów Zjednoczonych przeciwko międzynarodowej przestępczości zorganizowanej przyjęty przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 15 listopada 2000 roku, Dz.U. z 2005 r., nr 18, poz. 160.
- Rowiński R., *Prawne i organizacyjne warunki przeszczerpu organów w Polsce*, w: *Handel ludźmi. Zapobieganie i ściganie*, red. Z. Lasocik, Wyd. UW, Warszawa 2006.
- Sawicki K., *Handel ludźmi*, Wyd. Szkoły Policji w Pile, Piła 2011.
- Sitarz O., *Wątpliwości i kontrowersje wokół definicji handlu ludźmi*, „Archiwum Kryminologii” 2010, t. 32.
- Sitek E., *Żebraczy biznes*, „Policja 997” 2012, nr 2 (83).
- Sygit B., Sygit A., Mondry A., *Rola osób trzecich w genezie handlu ludźmi*, „Prawo i Administracja” 2009, t. VIII.
- Trafficking in human beings*, es.europa.eu/dgs/home-affairs/what-is-new/news/2013/docs/20130415_thb_stats_report_en.pdf [17.04.2014].
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 roku Kodeks karny, Dz.U. nr 88, poz. 553 z późn. zm.
- Wójcik T., Harczuk P., *Współczesne niewolnictwo*, „Gazeta Polska”, 29 sierpnia 2006 r.

Human Trafficking – An Outline of Issues

Summary. Human trafficking, due to its scale and the fact that it has a global dimension, is seen as one of the greatest challenges of the XXI century. Trafficking human beings is a broad phenomenon and extremely difficult to define. The most common human trafficking is defined as a modern form of slavery. Human trafficking is a complex phenomenon which varies according to the region considered and the related circumstances. This phenomenon of human trafficking takes many forms, such as the use of women for forced prostitution, child trafficking (including illegal adoption), forced labor, forced begging, as well as, the relatively new phenomenon of organ trafficking. Human trafficking is one of the fastest growing crimes, and the fight against this is one of the most serious challenges of the XXI century, and it is a challenge for the whole world.

Key words: Human trafficking, slavery, forced labour, illegal adoptions, organ trafficking